ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.115.6

О. О. Гайдулін,
канд. філософських наук, к.ю.н.,
доцент кафедри міжнародного
та європейського права, Національний
економічний університет імені Вадима
Гетьмана – самоврядний (автономний)
дослідницький ВНЗ[1]

РИМСЬКО-ПРАВОВА ДОКТРИНА IUS INTERPRETATIO: ГЕНЕЗИС БУКВАЛЬНОГО ТЛУМАЧЕННЯ ПРАВОВИХ НОРМ ТА ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ

Роботу присвячено історико-правовому дослідженню буквального тлумачення правових норм та фактів. У цій роботі вперше аналізується римсько-правова доктрина ius interpretatio, яка була створена для буквальної юридичної інтерпретації. У статті науково доводиться що ця доктрина призначена для інтерпретації норм та фактів і не спрацьовує належним чином при тлумаченні контрактів.

Ключові слова: римське право, ius interpretatio, буквальне тлумачення, тлумачення правових норм, тлумачення юридичних фактів.

The paper sets out to provide a legal and historical description of literal interpretation of legal norms and facts. This is the first substantial research work devoted to the analysis of a Roman law doctrine ius interpretatio, which was established for literal legal interpretation. The paper scientifically proves that this doctrine is intended to interpret the rules and fact. It not working properly in the interpretation of contracts.

Key words: Roman law, ius interpretatio, literal interpretation, interpretation of legal norms, interpretation of legal facts.

[1]Gaydulin Oleksandr, Candidate of Philosophical Sciences (1994); Candidate of Juridical Sciences (2010), Associate Professor (Docent) (1998), Associate Professor at the Chair of International and European Law, State-owned higher education establishment «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman - self-governing (autonomous) research university» (Vadym Hetman KNEU).

© О. О. Гайдулін, 2014

Постановка проблеми. Поки поняття інтерпретації залишалося предметом доктринальних дебатів, питання уточнення його змісту лежало виключно в теоретичній сфері. Як тільки в Цивільному кодексі України від 16 січня 2003 р., який набув чинності 1 січня 2004 р., терміни «тлумачення змісту правочину» та «тлумачення умов договору» стали легальними – обговорення проблеми перейшло в практичну площину правозастосування. Кодекс встановлює дуже важливі новели – правила пріоритету буквального (текстуального) тлумачення правочинів (ст. 213) та договорів (ст. 637) [1]. З огляду на це вимагає спеціального наукового осмислення той факт, що в цивільному законодавстві переважної більшості країн романо-германської правової родини перевага віддається протилежній настанові – на розширене (контекстуальне) тлумачення. Це, своєю чергою, спонукає звернутися до самих витоків технології буквального тлумачення, яка сформувалася ще у Стародавньому Римі.

Аналіз останніх наукових досліджень. Юридична інтерпретація в історії римського приватного права досліджувалася такими представниками західної романістики, як Ю. Барон (J. Baron), Г. Ф. Пухта (G. F. Puchta), Ф. К. фон Савіньї (F. K. Von Savigny), Н. Д. Фюстель де Куланж (N. D. Fustel de Coulanges); відомими російськими романістами дореволюційного періоду – П. М. Бодянським, І. Б. Новицьким, І. О. Покровським, Л. І. Петражицьким, а також сучасними представниками цивілістичної романістики – Д. В. Дождєвим, Л. Л. Кофановим, О. А. Підопригорою, Є. О. Харитоновим та ін. Однак практично всі, хто торкався питання *ius interpretatio,* відмічали багатозначність цього терміна, який важко піддається перекладу сучасним мовами.

Зокрема, професор Боннського університету Юліус Барон (Julius Baron; роки життя: 1834–1898) вважав, що необхідно бути особливо обережним, коли вживається термін «інтерпретація» у значенні «тлумачення». На його думку, це пояснюється тим, що в римських першоджерелах *interpretatio* позначає не тільки тлумачення, а «разом з тим і подальший розвиток думки законодавця шляхом аналогії» [2].

Дійсно, як свідчать першоджерела, поняття *ius interpretatio* в Стародавньому Римі протягом практично всієї історії римського права мало три основних значення:

(1) суб'єктивне право певної категорії осіб на офіційну юридичну інтерпретацію;

(2) сам процес юридичної інтерпретації як з'ясування та роз'яснення змісту правових норм та юридичних фактів;

(3) уся сукупність результатів юридичної інтерпретації – об'єктивне право, створене юристами. Таке право спочатку створювалося за результатами інтерпретації Законів XII таблиць, а згодом й інших нормативно-правових актів та великого масиву звичаїв, що застосовувалися субсидіарно щодо *leges*. Отже, вважалося, що *ius interpretatio* разом із Законами XII таблиць утворювали корпус (систему) ius civilis, до якої долучалася решта правових джерел.

Очевидно, що всі три зазначені значеннєві змісти в реальності певним чином перетиналися і окреме з'ясування кожного в певному історичному контексті здійснити досить складно. Однак формат публікації змушує конкретизувати **мету нашого дослідження** і тому зосередимо основну увагу на другому аспекті проблеми і спробуємо, наскільки це дозволяє масштаб окремої наукової статті, виявити історичну обумовленість, а також саму сутність буквального тлумачення як однієї з технологій *ius interpretatio,* рецептованого в українське цивільне законодавство.

Викладення основного матеріалу. За свідченням відомого юриста і викладача римського права II ст. н.е. Секста Помпонія (*Sextus Pomponius*), знання всіх джерел римського цивільного права, а також укладених на їх основі позовів (*legis actiones*) та вміння їх тлумачити майже сто років «були в руках колегії понтифіків». Саме ця колегія встановлювала щороку хто з середовища понтифіків керуватиме приватними справами (Pomp. D. 1. 2. 2. 6) [3, с. 90–91].

Природно, що античні жерці завзято відстоювали свою монополію на посередництво між людьми та богами, повідомляючи тлумачення волевиявлення богів несвідомому натовпу. Ексклюзивність жрецької інтерпретації, до речі, захищав і давньогрецький філософ-матеріаліст Епікур (Επίκουρος; 341 до н. е. – 270 до н. е.), учення якого (епікуреїзм) істотно впливало на свідомість декількох поколінь давніх римлян. Зокрема, він наголошував: «Нечесний не той, хто відкидає богів натовпу, а той, хто приймає думки натовпу про богів» [4, с. 433].

Жерці відстоювали передусім свій імунітет від власної «професійної помилки». Приміром, на думку стародавніх римлян, неправильна інтерпретація божественного волевиявлення самому надприродному носієві цієї волі дійсної шкоди не завдає. Так, римський імператор Флавій Клавдій Юліан (Flavius Claudius

Iulianus) або Юліан II Відступник (Iulianus Apostata; 331 або 332–363 рр. н. е.) писав: «Якщо пророки та тлумачі якогось бога були негідними, це не заважає йому бути великим богом». (Юліан. Листи, 295d) [5, с. 232]. Отже, притягнення жерців до відповідальності за хибне або помилкове тлумачення втрачало будь-який сенс. Тому самі жерці, здається, й не намагалися давати раціональні пояснення своїм інтерпретаціям, бо, як стверджував великий правник, оратор та філософ Марк Туллій Цицерон (Marcus Tullius Cicero, 106 до н. е. –43 до н. е.): «Доказами тільки послаблюється очевидність» (Цицерон. «Про природу богів», III, 4, 9) [6, с. 159].

Зрозуміло, що такі нераціональні «технології» тлумачення в умовах стрімкого зростання товарно-грошових відносин, які вимагали точної оцінки не лише норм права, а й юридичних фактів, стрімко знецінювалися. Заради об'єктивності варто зауважити, що всілякі ворожіння та магічні інтерпретації ще тривалий час практикувалися в житті стародавніх римлян аж до часів імперії включно. Однак першими, хто відкинув жрецьку інтерпретацію та зажадав нових технологій тлумачення, були учасники торгового обороту й судового процесу. Цицерон, наприклад, який був завзятим учасником судових спорів, присвятив спеціальну роботу розвінчанню ворожіння або так званої дівінації (*divinatio*). Зокрема, він так насміхався з астрології: «Невже всі загиблі в битві при Каннах народилися під однією й тією ж зіркою?» (Цицерон. «Про дівінації», II, 47, 97) [6, с. 278].

У цей час розгорнулася запекла конкуренція релігійної інтерпретації зі світською юриспруденцією, що поступово набирала сили. Кульмінацією цієї боротьби традиційно визнається загальновідома акція Гнея Флавія.

Однак їй передували не менш значущі події, суть яких полягала в тому, що римський державний діяч Аппій Клавдій Цек (Appius Claudius Caecus; 340–273 рр. до н. е.) уклав і систематизував зразки позовів, які подавалися на основі тогочасного законодавства (*legis actiones*), заклавши тим самим основи судочинства в Римі. Проте знання змісту цієї книги було виключною прерогативою пропатриціанськи налаштованих жерців.

Підступний писар Аппія, син вільновідпущеника Гней Флавій (Gnaeus Flavius; IV ст. до н.е.) викрав цю книгу і передав її «народу» (*populo*), за що проплебейськи налаштовані представники вдячного «народу» зробили його трибуном, сенатором і курульним едилом. Флавій нічого не додав до змісту цієї книги, але в розсек-

реченому режимі вона вже стала називатися «Флавієве цивільне право» (Ius civile Flavianum) і саме так увійшла в історію, поховавши ім'я справжнього укладача (Pomp. D. 1. 2. 2. 7) [3, с. 90–91].

Так було покінчено з монополією жерців-понтифіків на інтерпретацію права як нормотворчу діяльність. З того часу оприлюднення всіх нормативних актів стало звичайною практикою. Приміром Секст Елій Пет Кат (Sextus Aelius Paetus Catus; на межі III та II ст. до н.е.) пізніше уклав ще інші позови, яких не вистачало, але свою книгу *Ius Aelianum* він уже не приховував, а відразу ж опублікував.

Однак тривалий час процедура юридичної інтерпретації була виключно усною. Це, до речі, дало підставу сучасному російському досліднику Є. І. Тємнову взагалі вважати все класичне римське право переважно усним, «правом, що лунає» – *iurisprudentia eloquenta*, що справедливо лише для певного періоду історії римського права і є явним перебільшенням при загальній оцінці всіх його етапів [7].

Серед багатьох причин збереження тривалий час в римському праві (головним чином у судочинстві) переваги усного дискурсу над писаним текстом (низький рівень писемності населення, відсутність засобів масової інформації, провідна роль звичаїв як джерела права тощо) особливо слід виділити те, що характерна для усної комунікації матеріальна невід'ємність результатів інтерпретації від її суб'єктів повною мірою відповідала корпоративним інтересам римських правників, без участі яких правозастосовний процес ставав неможливим.

Саме ця обставина пояснює те, що формування технології буквального тлумачення, яка, природно, не могла виникнути в межах *iurisprudentia eloquenta*, за часом далеко відстає від виникнення латинської писемності в IV ст. до н.е. і надійно датується не раніше II ст. до н.е. Однак здається доречною гіпотеза про те, що тлумачення тексту контрактів стало практикуватися значно раніше, ніж інтерпретація тексту законів. Це може бути пояснено тим, що грецька тривалий час була мовою освічених римлян і тексти контрактів часто складалися мовою Гомера, яка в античному світі традиційно була засобом міжнаціонального спілкування не лише поетів і філософів, а й торговців[1].

[1] Загальновизнаним є наступне приблизне датування поширення писемності в Античному Світі: у VIII ст. до н. е виникає грецька писемність, у VII ст. до н.е. з

Отже, на початку II ст., коли торговий оборот значно пожвавлювався, а рівень освіченості римських громадян підвищувався, відбувся інформаційно-комунікативний вибух, подібний до сучасної доби суцільної комп'ютеризації. Парадоксально, але нова, письмова форма дискурсу створила інший лад комунікації, при якому, на відміну від усного спілкування, стало можливим не тільки віртуальне єднання, а й певне роз'єднання людей. Відомий давньоримський політик, юрист і письменник Пліній Молодший, він же Гай Пліній Цецілій Секунд (лат. Gaius Plinius Caecilius Secundus; 62 – бл. 114 рр. н.е.) склав панегірик, гідний сучасного нетократа, і зізнавався: «Я розмовляю тільки з собою та з книжками. О правильне, чисте життя, о солодке чесне дозвілля, яке прекрасніше за будь-яку справу!» («Листи», I, 9, 6) [8, с. 11].

Панування письмового дискурсу призвело до істотної зміни стилю суспільної комунікації, трансформувавши її в бік все більшої раціоналізації. У зв'язку з цим великий філософ античності Аристотель (Αριστοτέλης; 384 до н. е. – 322 до н. е.) підкреслював: «Стиль мови письмової – найточніший, а промови полемічної – найбільш акторський» («Риторика», III, 12, 1413b) [9, с. 149].

Раціоналізація досі переважно сенситивного усного дискурсу вела до поширення лаконічніших вербальних форм. Така формальна стислість письмового тексту змушувала читача до значно більшого інтелектуального напруження, порівняно з тими зусиллями, яких мав би докладати слухач. Письмовий текст (у тому числі й юридичний) об'єктивно закликав інтерпретатора до його розширеного з'ясування, істотного домислення. «Значна думка, – образно пояснював давньогрецький ритор Деметрій (*Δημήτριος*; близько 1 ст. н.е.) – виражена в стислій формі, набуває вигляду мудрості, подібно до того як вже в зернині визріває велике дерево» («Про стиль», 9) [9, с. 239]. З цього приводу Аристотель зауважував: «Написане має бути таким, що зручно читати і зручно розуміти, а це – одне й те саме» («Риторика», III, 5, 1407b) [9, с. 136].

При всіх «плюсах и «мінусах» письмового і усного дискурсів давні римляни розуміли, що текст дає багато можливостей для

грецького алфавіту виокремлюється етруський алфавіт, а із нього у IV ст. до н.е. – латинський. Розповсюдженню письмового дискурсу (передусім грецького) значно сприяли походи Олександра Македонського.

більшої структуризації, верифікації та аргументації його смислового наповнення повідомлення. Прописування тексту сприяє його продумуванню. Справедливо з цього приводу зауважував Пліній Молодший: «Одна й та сама промова може, правда, видатися гарною, коли її вимовляють, і поганою, коли її читають, але неможливо, щоб промова, добре написана, виявилася поганою при слуханні» («Листи», I, 20, 9) [8, с. 19].

Головне, що письмовий дискурс уперше давав можливість дослівно передавати юридично значущу інформацію *ad verbum*, або *ad litteram* (слово в слово, буквально). На цьому ґрунті й виникає головна настанова буквального тлумачення – розуміти текст так, як він є, без прикрас, sensu stricto – у буквальному розумінні (не описово і не переносно) [10, с. 261]. Саме тому буквальне, дослівне тлумачення або *interpretatio per expressum* [10, с. 208] від самого моменту його виникнення було покликане з'ясувати єдино вірний смисл юридичного тексту, який слід розуміти скрізь так, лише так, і не інакше – *sic passim* або *sic et simpliciter.* Так сформувався важливий критерій правильної інтерпретації: її результати повинні вказувати на однозначність трактування, яке виключає будь-які інші варіанти [10, с. 262].

Отже, головною заслугою технології буквального тлумачення було те, що істотно змінилося саме розуміння аутентичного тлумачення (*interpretatio declarative*), яке в рамках релігійної інтерпретації понтифіків зводилося виключно до з'ясування волі богів, вираженої в законах і фактах.

За нових історичних умов застосовувалася нова максима інтерпретації, висловлена римським юристом, очільником Прокуліанської школи Публієм Ювенцієм Цельсом (Publius Iuventius Celsus; помер після 130 р. н.е.): «Якщо закон говорить двозначно, то заслуговує на перевагу те значення, яке позбавлене вад (*quae vitio caret*), особливо коли з цього можна зробити висновок про волю закону (*voluntas legis*)» (Cel. D. 1. 3. 19) [3, с. 110–111].

Якщо ж певні непорозуміння не можна розв'язати в процесі правозастосування, то законодавець міг у наступному акті (*declaratoria*) дати письмове пояснення щодо задуму свого попереднього акта або його окремих складових [2, с. 24]. Це може бути визначено автентичним тлумаченням, близьким до сучасного розуміння, яке в Стародавньому Римі називалося *роз'ясновальною інтерпретацією* (*interpretatio declarativa*). Зміст цього тлумачення зазвичай полягав у називанні таких значень слова або

правильної конструкції, які дозволяють передати дійсну волю законодавця [2, с. 25].

Однак немає жодних підстав вважати, що в цьому випадку давньоримський законодавець поставав самостійним суб'єктом правового тлумачення. Подібні «роз'яснення» готували юриспруденти і тому жодним чином не переривалася традиція допоміжної функції інституту інтерпретації через правознавче супроводження процесів правотворчості та правозастосування.

Незважаючи на те, що така інтерпретація здійснювалася юристами, вона формально декларувалася від імені можновладців. І тому тлумачення поставало офіційним та легальним, тобто набувало нормативної юридичної сили, втрачаючи тим самим істотну характеристику будь-якої інтерпретації як «вільної розумової діяльності» [2, с. 23].

Особливу увагу слід звернути на те, що технологія буквальної інтерпретації передбачала певну специфіку юридичного тлумачення звичаю.

Так, на відміну від епохи панування релігійного права понтифіків, коли звичай, як і закон, вбачався результатом волевиявлення богів, у часи становлення світського права юристів розуміння природи звичаю принципово змінилося. Зокрема, видатний римський юрист Публій Сальвій Юліан (Lucius Octavius Cornelius Publius Salvius Iulianus Aemilianus; роки життя 110–170 рр. н. е.) докладно роз'яснює: «звичай, що вкоренився» (*inveterata consuetudo*) застосовується відповідно до закону (*pro lege*); встановлюється мораллю (*moribus constitutum*) – тобто за незаписаним рішенням народу, який проголосив свою волю не шляхом голосування, а шляхом справ і дій; скасовується, як і закон, «мовчазною згодою всіх» (*tacito consensu omnium*) шляхом незастосування (Iul. D. 1. 3. 32. 1) [3, с. 112–115].

Необхідно підкреслити, що римські юристи особливо наголошували на тому, що звичаї в жодному разі не могли суперечити законодавству. Норми, встановлені *моральністю та звичаєм* (*moribus et consuetudine*), або *багаторічний звичай* (*diuturna consuetude*) мали застосовуватися субсидіарно щодо писаних законів (*scriptis legibus*) (Iul. D. 1. 3. 32) [3, с. 112–113] відповідно до права й закону (*pro iure et lege*) (Ulp. D. 1. 3. 33) [3, с. 114–115].

Показовою в цьому плані є рекомендація відомого римського юриста Доміція Ульпіана (Domitius Ulpianus; роки життя: 170–228 н. е.) як слід підходити до тлумачення звичаю загальногрома-

дянського чи провінціального (*consuetudine civitatis vel provinciae*): «…я передусім вивчаю його вживання, чи підтримується звичай навіть суперечливою судовою практикою (*contradictio aliquando iudicio*)» (Ulp. D. 1. 3. 34) [3, с. 114–115]. Такий підхід до оцінки звичаєвих норм і нині не втратив своєї актуальності.

Головний критерій правомірності чинності звичаю в класичну епоху панування природного права єдиний для всіх джерел права – це природний розум, раціональність. Цельс категорично зазначав: «Те, що було введено не в силу розумної підстави (*non ratione introductum*), а внаслідок помилки (*errore*), а потім підтримувалося шляхом звичаю (*consuetudine*), не має сили щодо подібних випадків» (Cel. D. 1. 3. 38) [3, с. 114–115].

Однак, на думку римських юристів, тлумачення звичаю предків або моральності, на відміну від інтерпретації інших джерел права, мало певні об'єктивні обмеження. «Не стосовно всього, що встановлено предками (*maioribus constituta*), може бути наведене розумне пояснення (*ratio reddi*)», – пише Юліан (Iul. D. 1. 3. 20) [3, с. 110–111]. З волі укладачів Дигест його доповнює Луцій Нерацій Пріск (Lucius Neratius Priscus, народився після 119 р. н.е.): «…і тому не потрібно розслідувати (*inquiri*) засади (*rationes*) того, що встановлюється (*constituuntur*); інакше було б зруйновано багато з того, що уявляється визначеним» (Ner. D. 1. 3. 20) [3, с. 110–111].

Який же критерій такої визначеності? Він простий і надійний: аксіоматичною є така інтерпретація, яка є однозначною і ця однозначність перевірена часом і, отже, має важливу ознаку будь-якого звичаю – *незапам'ятну стародавність,* яка передбачає дотримування протягом багатьох років (Herm. D. 1. 3. 35) [3, с. 114–115]. Це закріплює у своїй інтенції Юлій Павел (Julius Paulus Prudentissimus; III ст. н. е.): «Найменшою мірою слід змінювати (*mutanda*) те, що завжди тлумачилося в певному сенсі» (Paul. D. 1. 3. 23) [3, с. 110–111]. На його думку, неписьмова форма звичаєвого права є не вадою, а наочним проявом його дуже істотної переваги: авторитет звичаю такий високий, що відсутня необхідність надавати йому письмової форми (Paul. D. 1. 3. 36) [3, с. 114–115].

Таким чином, від нищівного раціонального «розслідування» оберігалися далекі від комерційної доцільності вихідні сакральні, морально-релігійні начала (максими) давньоримської общини. Тому ці архаїчні засади й не зазнали широкомасштабних страхіт-

ливих «мутацій» в дусі нової потворної утилітарної моралі, що поширювалася зі зростанням римської імперії як всесвітнього ринку-форуму, всеосяжного простору торгівлі, але не освяченого могилами предків, як *Forum Romanum*.

Однак необхідно підкреслити, що буквальна інтерпретація тексту контракту мала значно менше переваг порівняно з таким саме тлумаченням закону та звичаю. Це пояснюється передусім тим, що дуже важко з'ясувати дійсну волю сторін контракту (консенсус воль контрагентів), виходячи лише з його тексту, особливо під час судового спору, коли ці волі ввійшли в зіткнення і ставлення сторін до змісту угоди істотно змінилося.

Тому в цей час робляться спроби розв'язати спірну ситуацію з позицій якоїсь однієї сторони. Показово, що конфлікт інтерпретацій пропонувалося вирішувати за рахунок того, хто винен у його вчиненні.

Так, на думку Емілія Папініана (Aemilius Papinianus; роки життя: 142–212 н. е.), юристи республіканської доби вважали, що «темна або двозначна угода (*pactionem obscuram vel ambiguam*) має завдавати шкоду продавцю або наймодавцю». Це пояснювалося тим, що у волі цих осіб було ясніше визначити зміст договору. Саме тому за наявності сумніву договір повинен тлумачитися проти продавця або наймодавця (Pap. D. 2. 14. 39) [3, с. 286–287].

Згодом стала проявлятися уразливість такої позиції. Розв'язання конфлікту інтерпретації сторін договірних зобов'язань на основі універсальних норм об'єктивного права все частіше стало супроводжуватися актами зловживання буквою закону і контракту.

Необхідно враховувати, що «культурний шок» від революційного переходу від усного дискурсу до письмового позитивно вплинув лише на процес тлумачення законів та звичаїв, але така «шокова терапія» не мала позитивних наслідків щодо інтерпретації змісту контрактів.

З поширенням письмових правових форм римлян буквально накрила «набрякла лавина правової інформації» [77, с. IV]. Надлишок (*abundantia*) письмового правового матеріалу створив сприятливу атмосферу для поширення хитромудрих способів зловживання правом.

Дослідження обставин виникнення цього явища має стати предметом окремого дослідження, яке не може бути вміщене в рамки даної статті. Нагадаємо лише, що нова причина (*nova causa*) по-

роджує нові наслідки (*res nova).* І тому нові контрактні відносини (*nova negotio*), які складалися на основі договорів доброї совісті (*bonae fidei contractus*), зумовили виникнення нового права (*uis nova*). Таким було преторське право, і воно приблизно за півстоліття до нової ери народило відповідно нову технологію правової інтерпретації (*nova interpetatio iuris*) – контекстуальне тлумачення, яке в сучасному приватному праві європейських країн принципово протиставляється методам буквального тлумачення.

Висновки.

1. Технологія буквальної юридичної інтерпретації виникла в Римі приблизно у II ст. до н. е. Це мало прогресивний для розвитку права характер і вперше дозволило запропонувати раціональний варіант розв'язання проблем автентичності тлумачення.

2. Із самого початку виникнення технологія буквального тлумачення добре зарекомендувала себе в процесі інтерпретації правових норм (законів та звичаїв) і погано «спрацьовує» при тлумаченні змісту контрактів. Іноді вона навіть недобросовісно використовується для зловживання правом. Припускається, що ці властивості *interpretatio ad litteram* зберігаються й нині. Їх слід ураховувати при оцінці сучасних технологій тлумачення.

3. Головне те, що саме поняття *ius interpretatio* не повинно сприйматися у вітчизняній юриспруденції якимось надуманим «реліктом» римського права, невідомою суттю, чи причиною непередбачуваних наслідків (*rei incognita*). Вбачається, що подальше дослідження цього римсько-правового інституту має сприяти тому, щоб інтерпретація фактів (*facti interpretatio*) у вітчизняному правознавстві перестала бути «інкогнітівною»[1].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року N 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, NN 40–44, ст. 356. Civil Code of Ukraine of January 16, 2003 N 435–IV (brought into force on 1 January 2004) // Data of Supreme Council of Ukraine, 2003, NN 40–44, Art. 356 [in Ukrainian].

2. Барон Ю. Система римского гражданского права. – Вып. 1. – Кн. 1, Общая часть / Юлиус Барон : Пер. с 5-го немец. изд. Л. Петражицкого. – 2–е изд (испр. по 9-му немец. изд.). – М. : Издание московского юридического магазина А. Ф. Скорова, 1898. – 244 с. Baron. J. The

[1] Від лат. *incognitus* - нерозслідуване, нерозібране, нез'ясоване.

system of Roman civil law. – Issue. 1 – The Book. 1 Generalities / Julius Baron: Translated by L. Petrazhitsky. – 2nd ed. – Moscow : Publishing of Moscow legal shop of A.F. Skorov, 1898. – 244 pp. [in Russian].

3. *Дигесты Юстиниана* / Перев. с лат. Ответственный. редактор Л. Л. Кофанов. – М. : Статут, 2002. – Т. I. – 584 с. Digesta Justiniani / Transl. from the lat. Responsibility ed. L. L. Kofanov. – Moscow : Statute, 2002 – V. I. – 584 pp. [in Latin & Russian].

4. *Диоген Лаэртский.* О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Пер. М. Гаспарова ; Общ. ред. и вступ. ст. А. Ф. Лосева. – М. : Мысль, 1979. – 624 с. – С.433. Diogenēs Laertios. Lives and Opinions of Eminent Philosophers / Transl. M. Gasparov; Ed. by A. F. Losev. – Moscow : Mysl, 1979. – 624 p. [in Russian].

5. Юлиан император. Письма. / Пер. Д. Е. Фурмана под ред. А. Ч. Козаржевского. – М. : ВДИ, 1970, № 3. – С. 223–250. № 1, с. 236–242; № 2, с. 231–259. Julian the Emperor. Letters. / Transl. D. E. Furmana, ed. A. C. Kozarzhevskogo. – Moscow : Journal of Ancient History, 1970. – № 3. – P. 223–250; № 1. – P. 236–242; № 2. – P. 231–259 [in Russian].

6. *Цицерон Марк Туллий*. Философские трактаты / Пер. М. Рижского. – М. : Наука, 1985. – 382 с. Cicero Marcus Tullius. Philosophical treatises / Transl. M. Rizhskogo. – Moscow : Nauka, 1985. – 382 p. [in Russian].

7. *Темнов, Е. И.* Звучащая юриспруденция = Iurisprudentia eloquenta : монография / Евгений Иванович Темнов. – М. : Волтерс Клувер, 2010. – 560 с. Temnov E.I. Sounding jurisprudence = Iurisprudentia eloquenta: monograph. – Moskow: Wolters Kluwer, 2010. – 560 p. [in Russian].

8. Письма Плиния Младшего: Кн. I–X / Изд. подгот. Сергеенко М. Е., Доватур А. И. –2-е изд., перераб. – М. : Наука, 1983 – 294 с. Letters of Pliny the Younger: Book. I–X / Ed. prep. Sergeenko M. E., Dovatur A. I. – 2 ed., Rev. – Moscow : Nauka, 1983. – 294 p. [in Russian].

9. Античные риторики / Под ред. А.А.Тахо-Годи. – М. : изд. Московского университета, 1978. – 352 с. Античные риторики / Под ред. А.А.Тахо–Годи. – М. : изд. Московского университета, 1978. – 352 с. – С.239. Ancient rhetoric / Ed. A. A.Taho-Godi. – Moscow : ed. Moscow University, 1978 – 352 p. Ancient rhetoric / Ed. A.A.Taho–Godi. – M.: ed. Moscow University, 1978 – 352 p. [in Russian].

10. Латинська фразеологія: Словник–довідник / Авт. – уклад. П. І. Осипов. – К. : Академвидав, 2009. – 344 с. (Серія «Nota bene»). Latin phraseology: Dictionary / Avt. – way. P. Osipov. – Kyiv : Akademvydav, 2009 – 344 p. (Series «Nota bene»)[in Ukrainian].

GAYDULIN O. ROMAN LAW DOCTRINE IUS INTERPRETATIO: GENESIS OF LITERAL INTERPRETATION OF LEGAL NORMS AND FACTS